

УДК 37.035.6:78(477.83/86),,18/19”

**МУЗИКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
МОЛОДІ В ГАЛИЧИНІ
(кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.)**

Наталія Кобрин

*Львівська спеціальна музична школа-інтернат ім. С. Крушельницької,
вул. Зелена 10, 79012 Львів, Україна*

Розглянуто деякі важливі аспекти музичного виховання, його історичні традиції та принципи. Головну увагу зосереджено на взаємодії музики з іншими елементами українознавства, її впливі на становлення гармонійної особистості й формування національної свідомості молоді.

Ключові слова: музика, музичне виховання, співтворчість, національна свідомість.

“Піснею до серця, а серцем до Бога і Батьківщини” [6]

Суспільно-політичне становище Галичини в умовах Австро-Угорщини і Польщі не сприяло повноцінному розвитку української освіти. Унаслідок насильного проведення політики утравістичних шкіл значно зменшувалася кількість годин на викладання тих предметів, які формували національну свідомість українців, що ставало суттєвою перешкодою для розвитку різних сфер суспільного і духовного життя. Усвідомлюючи це, галицькі діячі завданням першочергової ваги вважали розбудову україномовної системи шкільництва і національного виховання молоді. Прагнучи прищепити національне чуття, в якому нерозривні державницька свідомість і християнський ідеал внутрішньої гармонії, вони обґрунтовано спиралися не тільки на інтелектуальне, раціональне пізнання, а й особливої уваги надавали мистецькому вихованню, зокрема музиці.

Проблеми музичного виховання завжди привертала увагу філософів, педагогів. Класичну систему виховного впливу музики створили ще давньогрецькі мислителі (Сократ, Платон, Арістотель), вважаючи спів “великим уморальнюючим чинником виховання” [9]. Про вплив музики писали українські діячі минулого – Г. Сковорода, П. Юркевич, О. Барвінський, С. Русова, Г. Ващенко, В. Сухомлинський. На сучасному етапі Ю. Волощук, Л. Шевчук-Назар, Л. Мазепа досліджували історію професійної музичної освіти в Галичині. До окремих дидактичних аспектів розвитку музики як навчальної дисципліни зверталися у своїх дослідженнях Т. Завгородня, І. Курляк та ін. Однак поза їхньою увагою залишилися важливі питання змісту, засобів навчання музики у загальноосвітніх закладах,

її взаємодія з іншими предметами, вплив на формування свідомості й світогляду українців. Національні принципи музичного виховання потребують вивчення. Особливо актуально ця проблема постає сьогодні, у час реформування школи і спрямування її у напрямі виховного навчання.

У баченні галицько-українських педагогів система освіти і виховання молоді покликана була сформувати високоосвіченого, добродісного і активного громадянина майбутньої самостійної держави. Саме ця ідея покладена в основу українознавчого навчального циклу. Серед інших наук, з яких дитина вчилася пізнавати рідне середовище, український простір, бути особистістю “зі всебічно оформленим умом, і серцем, волею, і тілом” [1, с. 44], особливе місце посідала музика. Адже в музичному мистецтві національна ідея України промовляла безпосередньо до серця, розгоряючи непроминальним світлом душу і свідомість. Через нього дитина пізнавала рідну мову, літературу, поезію, історію, вживлялася в українське мислення ще до системного засвоєння відповідних знань. Його вивчення покликане було згармонізувати особистість згідно з національними традиціями і поставленою метою визвольних змагань. Водночас розвивало здатність сприймати, слухати і розуміти музику, координувати мистецькі враження і власні психофізичні й інтелектуальні можливості. Погляди галичан на музичне мистецтво, його природу і вплив, що були в основі їхньої педагогічної системи, викладено в авторських посібниках із загальних основ музики (о. В. атюка, З. Лиська, С. Людкевича, Б. Кудрика). У них виокремлюється кілька типових тверджень. За визначенням композитора, викладача Львівської Богословської Академії Б. Кудрика, музика, “як і кожне мистецтво, є і повинна бути мікрокосмічною відбиткою макрокосмосу Вселенної з усіма її природними законами – інакше маємо замість поважного і правдивого мистецтва лиш іграшку...” [4]. Успадковане від християнської естетики, найвище розуміння музики, як віддзеркалення божественної гармонії, спонукало реалізувати її можливості у національному суспільному і духовному житті. Адже, гармонійний стан людської душі відповідає музикальності й зумовлюється музикою. Це можливо тільки тоді, коли вона сама в собі містить цю гармонію. Безпосередня форма психологічного впливу музики робить гармонійний стан людської душі, як вважав диригент о. С. Сапрун, інтенсивнішим порівняно з іншими мистецтвами, “адже почування релігійні, народні й етичні, висловлені у співаному творі, сильніше закріплюються і глибше западають в душу” [8].

Трактуючи музику як важливий виховний засіб, галичани не обмежувалися її вивченням лише як спеціального курсу. Можливості її впливу вони використовували у вивченні всіх предметів українознавчого циклу і на заняттях додаткових гуртків. Як писав галицький педагог І. Карай, “...немає сьогодні ні одного наукового предмету, немає в школі ні одної

майже лекції, де перебігу навчальної праці не ілюстрували б, не поповнювали і не прикрашували співом” [3, с. 87]. Кожен з предметів, у яких застосовували музику, розкривав певну ділянку українства і себе як його частини: рідне довкілля і національний чин (географія, історія), духовні витoki і мистецьку творчість (релігія, рідна мова, література, мистецтво), фізичне вдосконалення (тілесні вправи). Вона естетично поглиблювала засвоєння важливих виховних тем в історії, релігії, літературі. У викладах мистецтва створювала певний настрій і посилювала емоційний відгук. Взаємозв'язок з музикою здійснювався передовсім через поетичний зміст, який слово передає в точних мовних поняттях. Мелодія відображає цю ж ідею, дотикаючись радше до тих явищ духовного і душевного світу, які не піддавалися означенню звичною мовою слів.

Самостійні уроки музики обов'язково входили у навчальні програми народних шкіл, де діти здобували початкову освіту. Хоча, зважаючи на політику польської влади, в українських школах на неї було відведено лише одну або півгодини тижнево порівняно з двома годинами у польських закладах [9]. На наступних щаблях освіти, за винятком деяких класичних гімназій, а також учительських і духовних семінарій, вони належали до надобов'язкових предметів, вибір яких залежав від бажання дитини. Натомість важливе місце посідали додаткові форми виховання – хори, оркестри, “авдиції”, історичні виклади.

Діячі галицької музичної педагогіки передбачали у дошкіллі і протягом перших чотирьох–п'яти років школи навчати лише на матеріалі народних пісень. Вони стверджували, що народна пісня захищає від негативного впливу сучасної вуличної культури, відтворює і передає тисячолітню традицію. Завдяки досконалій мистецькій формі і природній щирості фольклору пізнавальні враження є сильними і тривалими. Музичне виховання доцільно починати у дуже ранньому віці – тоді, коли, за висловом педагога Г. Терлецького, мистецтво і творчість ще є способом буття дитячої душі, тісно злучене з її еством. Популярні в Галичині збірники “Українське дошкілля”, “Дітвора співає, в садочку гуляє” містять невибагливі та погідні за характером пісні. У їхніх мелодіях і поетичних текстах наче постають веселкові барви прекрасного земного світу, природні явища (дощик, сонечко), квіти, дерева, рослини (огірочки, мак), тварини (жучок, зайчик). Учитель завжди повинен був пояснити зміст пісні. Спів обов'язково поєднувався з українським народним танцем-грою (веснянками, гаївками), що допомагало розкрити музичні ідеї, емоції, настрої. Старші та підготовленіші групи дітей пробували відтворювати пластикою окремі авторські композиції, наприклад “Прелюдію-хорал” В. Барвінського. Спочатку йшлося про вивчення твору, а про вільне залучення дітей до виконання пісні, по суті до співтворчості. Танець у поєднанні зі співом і грою

був не лише гімнастикою, а й розвивав артистичні дані, здатність до імпровізації, допомагав пізнавати світ, людей, самих себе, справжню красу і добро. Таке бачення засобів музичного виховання споріднювали галичан з ідеями ритмічного танцю Жака Далькроза – швейцарського педагога, композитора і письменника. Про зацікавлення ними свідчать педагогічні статті О. Суховерської, М. Пастернакової, М. Макуха та відкриті композитором В. Барвінським класи ритміки у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка. Згодом у школі пісня ставала осердям уроку, на її прикладі учні повинні були засвоїти певні духовні якості, етичні та патріотичні ідеї, пізнати основи вокально-хорового мистецтва (звідси наявність вправ з декламування і постановки голосу), вивчити елементарну музичну грамоту, тобто нотний запис, ритм, лади, тональності, інтервали та ін. Саме такий хід уроку музики описує педагог М. Моравецький у “Зразкових лекціях співу для 1-2 класів вселюдних шкіл”. Збережені співаники о. В. Матюка, о. С. Воробкевича, о. В. Навроцького, Ф. Колесси, С. Людкевича містять різноманітні жанри народних пісень (забавлянки, лічилки, веснянки, гаївки, колядки, щедрівки, історичні пісні), наспіви літургії та релігійні пісні, дитячі твори українських композиторів.

У гімназіях і семінаріях, де відповідно до ідей національного виховання передбачалося системне викладання основних наукових дисциплін, діти повинні були здобути знання з теорії музики, історії, гри на інструменті. У цьому віці найбільше значення мали хори, оркестри, музичні авдиції та історичні виклади.

Хори відігравали дуже важливу роль в мистецькому житті українських галицьких шкіл. Вони зосереджували культивування музичної творчості, участь у них засвідчувала національно-патріотичні почуття. Надаючи вагомого виховного значення хоровому співу, галицькі педагоги усвідомлювали, що звуковий світ є нашим природним оточенням, з якого ми сприймаємо позитивні та негативні імпульси, а також це спосіб, яким ми висловлюємо свої думки. Опанувати музичний звук у співі та вміти володіти голосом – це означало ще й виховати культ чистого й одухотвореного звукового середовища. “Плекати в молоді культ звуку взагалі” – ось як розглядали цю проблему учасники Першого педагогічного з’їзду у 1935 році [2]. Шляхом безпосереднього виконання музичних творів діти вчилися вслуховуватися в мистецтво, розуміти його, відкривали для себе радість і таїни творчої праці. Все це резонувало з ідеалами виховання майбутніх творців української держави. Значення співу і прийоми музичної освіти хористів були описані у методичних розвідах О. Хомінського, Є. Лиськової, В. Сімовича, А. Вахнянина, Н. Нижанківського, “Диригентському порадику” В. Витвицького. Музикування на інструментах зосереджувалося у духових і мандолінових оркестрах при школах та молодіжних товариствах.

Львівська духовна семінарія у 30-х роках ХХ ст. мала також симфонічний оркестр, гуртки бандуристів і цитристів, струнний квартет. Гри на інструментах ширше навчали в гімназії сс. Василіанок та в учительській семінарії. Особливо популярними були курси скрипки, адже співучість і подібність до людського голосу спонукала часто використовувати цей інструмент на уроках музики в народній школі.

Музичні авдиції, як осібну форму проведення уроків, ввели лише у 30-х роках ХХ ст. Вони проводилися щомісяця по 1 год і в річній програмі охоплювали більшість важливих жанрів народної та професійної музики, творчість композиторів різних епох. Орієнтовні програми, розроблені Вищим музичним інститутом ім. М. Лисенка та Союзом українських професійних музик, приблизно половину годин відводили на українську музику. Зазвичай авдиції присвячувалися творчості одного композитора чи характеризували головні сфери музичного мистецтва. У вступі до слухання музики педагог стисло окреслював творчий шлях митця, характеризував жанр, його значення для української та світової культури. Одночасний інтелектуальний і психологічний вплив, через словесне пояснення і слухання музики, повинен був викликати зацікавлення мистецтвом і зробити його необхідним для найширшої аудиторії слухачів. Перші зразки шкільних авдицій розробив А. Рудницький, обравши визначальні явища для української музики і галицького відродження: творчість М. Лисенка та українську народну пісню.

Поступово складовою загальної освіти ставали історико-музичні дисципліни. Їх читали не лише у навчальних закладах (класичних гімназіях, учительських і духовних семінаріях) [6]; вони стали обов'язковою складовою програм різноманітних освітніх та українознавчих курсів [7], де виклади проводили Ф. Колесса і С. Людкевич. Зміст і принципи викладання значною мірою залежали від спрямування школи і від потреб основного фаху. Безперечно, у всіх випадках провідне значення мала ідея всебічного пізнання творчої спадщини нації, виховання національної свідомості й розширення світогляду. Відмінності їх полягали у принципах укладення матеріалу (за історичними епохами чи мистецькими стилями) та в глибині розкриття музичних явищ. Деяке уявлення про вивчення історії музики у семінаріях дає "Нарис історії музики" композитора і педагога І. Левицького, який викладав в приватній учительській семінарії товариства "Рідна школа" та в гімназії сс. Василіанок. В основі структури посібника природний та усталений поділ на великі історичні епохи розвитку людської цивілізації: давній світ – від Давнього Єгипту до музичної культури Античної Греції; середньовіччя охоплює музичну спадщину від перших століть християнської ери до творчості Палестрини; нові часи (XVII–початок ХХ ст.). Автор стисло окреслює головні жанри і найважливіші музичні явища певного періоду, описує яскраві факти музичного життя і побуту окремих країн, подає

біографічні дані найвизначніших композиторів (передовсім Й. С. Баха, В. А. Моцарта, Л. Бетговена, Ф. Шопена, Р. Вагнера), а також короткі відомості з історії розвитку органу, скрипки і фортепіано. В історичному огляді української музики він характеризує творчість кінця XVIII – початку ХХ ст. Новішим і дещо розширеним варіантом посібника для майбутніх учителів та керівників хорів був “Диригентський поради́ник” В. Витвицького. Його історичний розділ побудований відповідно до мистецької еволюції жанрів і стилів від доби античності до першої половини ХХ ст. Автор характеризує не тільки провідні музичні жанри, але й композиційну техніку епохи і визначальні риси творчості композиторів, особливо Р. Вагнера і Ф. Шопена. З української музичної спадщини він головну увагу зосередив на вокальних творах Д. Бортнянського, М. Лисенка, М. Леонтовича, о. К. Стеценка, композиторів-сучасників з Галичини і Наддніпрянищини.

Отже, галицька музично-педагогічна система охоплювала всі щаблі виховання: дошкільня, початкову та середню освіту. Будучи самостійним навчальним предметом і використовуючись для зміцнення знань у всіх напрямках українознавства, музика була інтегральною частиною загальної освіти й об’єднувала пізнавальну діяльність дитини. Різні засоби навчання – гра, спів, танець, інструментальне виконання, авдиції, історія – покликані були відродити у свідомості українські національні традиції та вдосконалювати характер дитини. Музика утверджувала традиційні християнські ідеали. Обґрунтовуючи важливість масового музичного виховання і підсумовуючи ідеї галицьких педагогів, музикознавець і композитор С. Людкевич у своїх працях окреслював такі базові принципи. По-перше, якість і сила впливу музики на людину є до певної міри наслідком того, як суспільство усвідомлює її функції та який загальний стан музичного життя. По-друге, розвиток відповідних задатків в людині впливає на її мистецький світогляд, спрямовує вираження її внутрішньої природної музикальності. Оскільки музика допомагає сформувати певну вибірковість звукового оточення і мови, вона здатна впорядкувати і згармонізувати суспільне життя, забезпечити розвиток необхідних для цього духовних вартостей. Це і є “вмузикалення” в розумінні С. Людкевича. По-третє, на цій етичній і психологічній основі повинно базуватися знання музики як науки і національної мистецької творчості, що зосереджує величезні багатства свідомості, мислення і думки, відображає етнічну сутність українців. В ідеалі повна музична освіта повинна була охопити три генеральні аспекти взаємовпливу мистецтва і людини. Через навколишній звуковий світ у широкому сенсі й природну здатність до звукового вислову дитина вживається в музичну гармонію світу і власного ества – підсвідомий рівень. Через музичну діяльність дитина пізнає мету, користь, призначення і засоби музичного мистецтва – ужитковий рівень. У сенсі різнобічного вивчення

музики як науки і мистецтва вона постає способом пізнання, формою буття макро- і мікросвіту на кожному етапі розвитку людства – світоглядний рівень. Як історичне явище, через розвиток традицій і пам'ять, вона формує світогляд, відроджує і збагачує національну свідомість. Виявляючи прагнення до творчості, музика розвиває мислення та увиразнює в людині її глибинні, природжені здатності до поступу і творення. Вона також забезпечує зв'язок членів спільноти “і мертвих, і живих, і ненароджених” (Т. Шевченко) на найглибшому підсвідомому рівні та є одним з головних чинників єдності й самозбереження нації у найважчих обставинах. Багато видатних діячів галицького відродження були музикантами або ж здобули ґрунтовну музичну освіту (А. Вахнянин, родина Шухевичів та ін.).

Музика була органічною частиною української освіти, відігравши вагомую роль у формуванні національної свідомості й зміцненні патріотичних почуттів цілого покоління галичан. Саме тому здобутки і принципи музичної педагогіки Галичини потребують не лише різнобічного дослідження, але і впровадження у сучасну практику національного виховання молоді.

-
1. *Завгородня Г.* Дидактична думка Галичини: 1919–1939. Івано-Франківськ, 1998.
  2. 3 виховних тез, резолюцій і постанов Першого Українського Педагогічного З'їзду // *Рідна школа*. 1935. Ч. 22.
  3. *Карай І.* Допоміжні засоби в навчанні історії // *Методика і шкільна практика*. 1933.
  4. *Кудрик Б.* Підстави музичного мистецтва // *Наука і письменство*. 1924. Ч. 1.
  5. Положення про порядок діяльності хорових гуртків при читальнях “Просвіти” // *Центральний державний історичний архів (далі: ЦДА) м. Львова*. Ф. 348. Оп. 1. Сп. 813.
  6. Програма канікулярних курсів співів для некваліфікованих вчителів загальноосвітніх шкіл // *ЦДА м. Львова*. Ф. 179. Оп. 2а. Спр. 788. С. 1–4.
  7. Програма наукових викладів організованих товариством ім. П. Могили // *ЦДА м. Львова*. Ф. 310. Оп. 1. Спр. 88. С. 1.
  8. *Сапрун С.* Виховуюче значення хору // *Боян*. 1929. Ч. 8.
  9. *Терлецький Г.* Виховне значення музики в школі // *Методика і шкільна практика*. 1937. С. 60.

**MUSIC IN THE SYSTEM OF NATIONAL EDUCATION IN HALYCHYNA
(AT THE END OF THE 19th – 30-ies OF THE 20th C.)****Nataliya Kobryn***Solomiya Krushelnyts'ka Secondary Music School of Lviv,
Zelena Str., 10, UA-79012 Lviv, Ukraine*

The author analyses some important aspects of the music education, its historic traditions and principles. She focuses on the links of music with other elements of Ukrainian Studies and its influence on the human harmonic development, and the formation of the youth national consciousness.

Key word: music, music education, cooperative creativity, national consciousness.

Стаття надійшла до редколегії 30.10.2003

Прийнята до друку 28.01.2004